

DOMÈNECH I DOMÈNECH, S. *ELS ALUMNES DE LA REPÚBLICA: ELS GRUPS ESCOLARS DEL PATRONAT ESCOLAR DE L'AJUNTAMENT DE BARCELONA*. BARCELONA: PUBLICACIONS DE L'ABADIA DE MONTSERRAT, 2008

No serem nosaltres qui descobrim les qualitats personals i intel·lectuals de Salvador Domènech, que ha esmerçat moltes estones a esbrinar el passat educatiu d'una sèrie de personatges i un seguit d'institucions que es poden inscriure en el moviment de renovació pedagògica. De fet, aquest llibre que ara comentem s'afegeix a títols ben significatius com ara *Manuel Ainaud i la tasca pedagògica a l'Ajuntament de Barcelona* (1995) i *L'Institut-Escola de la Generalitat i el doctor Josep Estalella* (1998). Dues obres que il·lustren una producció bibliogràfica molt més àmplia i que s'han convertit, en el transcurs del temps, en dues referències ineludibles per al coneixement de la nostra història de l'educació i que, indefugiblement, tothom ha de consultar i esmentar quan s'apropa a la realitat educativa catalana del segle XX.

Així, doncs, Salvador Domènech no és un autor novell, sinó un home d'una singular maduresa personal i intel·lectual. Llicenciat en pedagogia, es va formar a la Universitat de Barcelona, a redós del magisteri de l'estimat professor Alexandre Sanvisens i Marfull (1917-1995), que va dirigir l'any 1993 la seva tesi doctoral sobre Manuel Ainaud, que es va publicar dos anys després, tal com hem indicat més amunt. Ben mirat, Salvador Domènech ha estat un dels millors deixebles —i probablement el que ha tingut més agudesia i finor històrica— del professor Sanvisens, que havia distingit la nostra trajectòria pedagògica amb uns trets ben definits que, en el camp de les idees educatives, es manifesten a través d'una sèrie d'aspectes ben característics: sentit humanista, preocupació naturalista i empírica, valor psicològic i pragmàtic i esperit crític. Si analitzem les coses amb atenció, ens adonarem que Salvador Domènech també ha sabut conferir als seus estudis un rigor i una precisió remarcables, gràcies a una manera de treballar en què combina sàviament les dades històriques i les valoracions interpretatives, sense oblidar que rastrejant el passat pedagògic de la Catalunya

contemporània també s'obre a les perspectives dels horitzons universals, és a dir, encerta a situar la nostra història educativa en el deixant de la pedagogia general.

Amb una sòlida formació universitària, Salvador Domènech s'ha dedicat a l'exercici professional de la psicopedagogia però mai no ha bandejat —ans al contrari— la seva vocació històrica i, el que també és destacat, la seva dimensió i capacitat investigadores. En efecte, Salvador Domènech —que compagina treball i recerca, món familiar i activitat científica— s'ha preocupat per endinsar-se en el nostre passat pedagògic a través d'una labor sacrificada i continuada. En aquesta línia, podem ressaltar que la seva tasca investigadora ha estat constant i ininterrompuda, sempre atenta amb la memòria històrica. A més, i aquesta obra que comentem així ho confirma, ha donat la veu als veritables protagonistes de la història pedagògica, que, en el cas que ens ocupa, no són altres que els exalumnes —molts anònims i desconeguts, però d'altres ben notoris, com Marta Mata o Francesc Candel— dels nombrosos grups escolars que depenien del Patronat Escolar de Barcelona que es va establir l'any 1922. Fet i fet, aquest Patronat, per raons de les vicissituds de la història, amb el parèntesi de la dictadura, no va poder endegar satisfactòriament les seves activitats fins a l'any 1930, poc abans de l'adveniment de la Segona República, de manera que l'any 2005 s'ha commemorat el setanta-cinquè aniversari de la seva creació. Desgraciadament, la veu dels altres protagonistes —els mestres que van donar vida a aquells grups escolars, amb noms tan significatius com Dolors Batlle, Rosa Sensat o Fèlix Martí Alpera— s'ha hagut de reconstruir d'una manera indirecta, per bé que Salvador Domènech encara ha pogut comptar amb el testimoni d'algun integrant d'aquell professorat innovador que es va comprometre, des del primer moment, amb la renovació del país a través de l'educació, vell somni il·lustrat que aquells mestres —els primers ciutadans del país— van assumir com un ideal propi a manera d'una revolució pacífica basada en el respecte i l'amor als infants.

Això establert, no és debades dir que, amb aquesta obra, Salvador Domènech s'inscriu en els corrents més moderns de la historiografia educativa. Si durant anys la història de l'educació va donar prioritat als estudis de les idees pedagògiques i dels sistemes educatius, avui els actors educatius —els mestres i els alumnes— ocupen un lloc cabdal en el panorama d'aquesta disciplina que es mou a cavall de la història i la pedagogia. En realitat, aquest protagonisme dels actors es combina amb una recuperació de les pràctiques pedagògiques, la qual cosa genera que es presti molta atenció al que es coneix com a cultura material de l'escola. L'èxit actual dels museus escolars —exponents d'un passat educatiu present en la mentalitat col·lectiva— depèn en gran manera d'aquesta rehabilitació de la memòria històrica que emfatitza la importància de les expe-

riències i de les vivències dels alumnes, que així adquireixen un valor capital, aspecte que lamentablement havia romàs en silenci durant molt temps. D'aquí, doncs, que un dels mèrits d'aquest llibre sigui que Salvador Domènech escriu la història de l'educació segons els plantejaments d'aquesta nova manera d'enfocar-la, una nova història de l'educació que promou la participació d'uns exalumnes que, a través d'un seguit d'entrevistes i manifestacions, posen en relleu els punts més importants de la vida escolar d'aquells enyorats grups escolars (Lluís Vives, Pere Vila, Baixeres, etc.) que van ser potenciats pel Patronat Escolar de Barcelona, alguns d'ells dissenyats per Josep Goday, la figura del qual també ha estat recuperada últimament.⁶

Es pot afegir que els estudis de Salvador Domènech cobreixen un extens període de la nostra història educativa contemporània que, a grans trets, es pot situar des del 1908 —data que coincideix amb l'aprovació del pressupost de cultura de l'Ajuntament de Barcelona— fins a l'any 1939, moment en què malauradament van finir moltes iniciatives i experiències educatives que havien germinat a casa nostra a redós del moviment de renovació de l'escola nova, una veritable avantguarda pedagògica que va remoure el panorama educatiu heretat —talment com si es tractés d'un malson— d'èpoques anteriors. No endebades, la crònica de l'escola tradicional —de la qual ens han deixat bons retrats infinitat d'escriptors— no feia més que traslluir un món de foscors i tenebres, d'autoritat i disciplina, de por i càstigs, de locals humits i insalubres, on l'ànima dels infants no importava gens ni mica. Per desgràcia, l'entrada de les tropes del general Franco el 26 de gener de 1939 a la Ciutat Comtal va comportar el tancament —i la posterior depuració del personal— d'un bon grapat d'experiències educatives d'avantguarda: des de l'Institut Escola del Parc de la Ciutadella dirigit pel doctor Josep Estalella fins al Seminari de Pedagogia de la Universitat de Barcelona dinamitzat des del 1930 per Joaquim Xirau, sense oblidar el funcionament del Patronat Escolar de l'Ajuntament de Barcelona.

Tal vegada, la presència a Catalunya d'un important i destacat moviment de renovació pedagògica no ens ha de fer oblidar els dèficits educatius que existien —pel que fa a l'educació pública— a casa nostra durant aquelles primeres dècades del segle XX. En aquest sentit, convé tenir present la denúncia que va fer Luis Bello, que va recollir les impressions dels seus viatges pedagògics per terres catalanes a les pàgines del diari madrileny *El Sol*. Aquests articles —sense signar— no només oferien una radiografia de la realitat educativa del país, sinó que suscitaven una consciència crítica a favor d'una escola pública renovadora.

6. A. CUBELES i M. CUIXART (ed.), *Josep Goday Casals: Arquitectura escolar a Barcelona de la Mancomunitat a la República*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, Institut d'Educació, 2008.

Encara que pogués fer una altra impressió, la veritat és que en aquells anys la situació educativa de Catalunya no diferia gaire de la que existia a la resta d'Espanya. També en el Principat com a Andalusia, Extremadura i Galícia, «el més miserable és l'escola», escriu Bello, que —poc després— va presidir la Comissió de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya en les Corts republicanes. En la ciutat de Barcelona les escoles públiques eren «poques i molt dolentes». No millorava el panorama en les zones rurals, on existien una «munió d'escoles humils», i es donaven situacions certament paradoxals, com la de la Seu d'Urgell, on Bello constata l'existència d'un únic mestre públic, per bé que comptabilitza norantatres capellans que resideixen a la població. Per contra, Bello contrasta —davant d'aquest lamentable estat de prostració de l'escola pública— l'excel·lència de l'educació privada, amb les seves sumptuoses construccions, que els ordes religiosos havien erigit des de la darrerria del segle XIX. Altrament, Salvador Domènech confirma aquest estat de coses quan afirma que els nivells d'escolarització a la Barcelona de començaments del segle XX feien avergonyir, tot presentant un estat de degradació que va generar una positiva reacció en què van excel·lir personatges com Manuel Ainaud, Alexandre Galí i Artur Martorell, entre molts altres.

En aquest sentit, la data de 1908 marca una fita en la història de la pedagogia catalana, si tenim en compte que durant aquell any es va assistir a la redacció i aprovació del pressupost de cultura de l'Ajuntament de Barcelona, que, finalment, es va haver de retirar. Més enllà de la casuística que va envoltar la suspensió d'aquest pressupost —el centenari del qual ha passat sense pena ni glòria—, s'ha de destacar la voluntat pedagògica de l'Ajuntament de Barcelona, que considerava que la ciutat —i per extensió, tot Catalunya— necessitava reformes urgents en els camps pedagògic i urbanístic. En qualsevol cas, calgué esperar a la constitució del Patronat Escolar per tal que aquest projecte pedagògic pogués tirar endavant, a partir de la iniciativa de l'Assessoria Tècnica creada l'any 1917, que, des de les diverses seccions que la integraven —Pedagògica, Arquitectura Escolar i Higiene Escolar—, perseguia capgirar el model escolar existent a tots els nivells d'una manera global que inclogués les diferents variables —estètiques, arquitectòniques, higièniques i pedagògiques— que conflueixen en el món de l'escola, d'una escola que amb el Patronat va ocupar el centre de la preocupació política i ciutadana. Resulta impossible donar compte i raó del contingut de cadascuna de les parts que afaïonen aquest llibre, curull d'observacions i records que —en conjunt— il·lustren un paisatge pedagògic policròmic i polifònic. Ens trobem, per consegüent, davant d'una imatge que Salvador Domènech retrata a la menuda, que radiografia en detall, un univers educatiu que va constituir —en aquells anys d'il·lusió i esperança— tota una utopia social que, desgraciadament,

va ser truncada per la Guerra Civil. Per tant, aquest llibre també és una crònica d'allò que s'hagués pogut esdevenir i que, desafortunadament, no va poder reeixir per un seguit de causes externes a la mateixa vida escolar, una vida que els exalumnes dibuixen amb una nitidesa i un perfil dignes d'elogi i remembrança.

És hora de finalitzar aquest comentari i, a manera de cloenda, podem afirmar que ens trobem davant d'un acurat i rigorós estudi, afaiçonat amb paciència i perseverança, actituds que no gaudeixen de bona consideració en un món post-modern on tot és volàtil i efímer. El treball històric i, el que és més important, la recuperació de la memòria històrica demanen moltes hores de dedicació i treball, de persistent recerca davant d'uns protagonistes que primer cal trobar —en aquesta oportunitat, els exalumnes dels grups escolars del Patronat Escolar— i després saber-los interrogar d'una manera adequada i convenient. I així ho ha fet Salvador Domènech en aquest nou llibre que ens ofereix un món de records i d'emocions, però també de precisos judicis històrics, en un tot que agombola la riquesa de la font —els testimonis dels actors que van donar vida al Patronat Escolar— amb unes ajustades interpretacions històriques. Un llibre —en definitiva— que confirma la vàlua historiogràfica de l'autor i que constitueix una veritable joia per a tots aquells que estimem la nostra tradició pedagògica i que, tot estraftent el mateix autor, és molt més que un modest i simple reconeixement als veritables artífexs de l'esclat de la renovació pedagògica que va viure Barcelona —i tot Catalunya— en la dècada dels anys trenta del segle passat. En fi, un llibre que honora el seu autor i dóna prestigi a la nostra pedagogia.

Conrad Vilanou i Torrano